

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ Й ІНШИХ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

THE PROBLEM OF SOCIAL ADAPTATION OF PEOPLE WITH DISABILITIES AND OTHER LOW-MOBILITY GROUPS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE MODERN SOCIOLOGY OF SOCIAL INCLUSION

Стаття присвячена дослідженню проблеми соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні. На основі вторинного аналізу соціологічних даних – досліджень сучасних українських і зарубіжних соціологів, дослідників проблеми соціальної інклюзії – встановлено основні проблеми некоректного використання мови безбар'єрності в наукових дослідженнях і повсякденному спілкуванні; проаналізовано результати соціологічних опитувань, проведених українськими соціологами, щодо соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в українському суспільстві; проведено неформалізований якісний аналіз відеоконтенту щодо проблеми соціальної інклюзії в Україні, Олександра Терена – автора розважального інклюзивного YouTube шоу «Відвал ніг або All інклюзив». Визначено, що ключовими проблемами соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні є такі: низький рівень соціально-економічного забезпечення – відсутність належної державної підтримки, якісної медичної допомоги та реабілітації, можливості працевлаштування, доступу до освіти; недостатній рівень доступності середовища – інфраструктура, яка не відповідає потребам і державним будівельним нормам; негативне ставлення суспільства – соціальна стигматизація, комунікативні бар'єри, стереотипне мислення, що потребує комплексного підходу щодо пошуку ефективних рішень подолання цієї проблеми в Україні.

Ключові слова: соціологія соціальної інклюзії, соціальна адаптація, люди з інвалідністю,

маломобільні групи населення, соціальна інклюзія.

The article is devoted to the study of the problem of social adaptation of people with disabilities and low-mobility groups in Ukraine. Based on the secondary analysis of sociological data – studies by contemporary Ukrainian and foreign sociologists, researchers of social inclusion: the main problems of incorrect use of the language of accessibility in scientific research and everyday communication are identified; the results of sociological surveys conducted by Ukrainian sociologists on the social adaptation of people with disabilities and low-mobility groups in Ukrainian society are analyzed; the informal qualitative analysis of video content on the problem of social inclusion in Ukraine, by Oleksandr Teren, author of the entertaining inclusive YouTube show "Leg Dump or All Inclusive". It has been determined that the key problems of social adaptation of people with disabilities and low-mobility groups in Ukraine are the following: low level of socio-economic security – lack of proper state support, quality medical care and rehabilitation, employment opportunities, access to education; insufficient accessibility of the environment – infrastructure that does not meet the needs and state building standards; negative attitude of the society – social stigmatization, communication barriers, stereotypical thinking, which requires a comprehensive approach to finding effective solutions to overcome this problem in Ukraine.

Key words: sociology of social inclusion, social adaptation, people with disabilities, low-mobility groups, social inclusion.

УДК 304.316.364.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.4>

Черних Г.А.

к.соціол.н.,
асистент кафедри галузевої соціології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Актуальність дослідження. Станом на 1 січня 2020 року, за даними Міністерства соціальної політики, в Україні зареєстровано 2,7 млн. осіб з інвалідністю, у тому числі 222,3 тис. осіб із I групою інвалідності, 900,8 тис. осіб із II групою інвалідності, 1416,0 тис. осіб із III групою інвалідності та 163,9 тис. дітей з інвалідністю. Станом на 22 вересня 2023 році зареєстровано 3 млн. осіб з інвалідністю, але уточнених статистичних даних щодо кількості осіб за групами інвалідності й серед дітей у Мінсоцполітики наразі не надає, однак повідомляє, що за півтора року приріст людей з інвалідністю становить приблизно 300 тисяч осіб. Дані свідчать про те, що в Україні постає суттєва проблема приросту кількості людей з інвалідністю та їх соціальної адаптації в умовах війни, адже якщо брати дані про приріст кількості людей з інвалідністю в період до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, то, за даними

Нацсамблеї людей з інвалідністю, інвалідність отримали 13 тисяч осіб, а за 10 місяців війни у 2022 році інвалідність отримали понад 45 тисяч людей. Однак варто зазначити, що ця цифра може не відповідати реальній кількості, адже існують перешкоди щодо оформлення інвалідності під час війни. Іншою не менш важливою та актуальною проблемою є проблема соціальної адаптації маломобільних груп населення. В Україні не сформовано чіткого бачення кількості населення, яке підпадає під визначення «маломобільні групи населення». Варто одразу зазначити, що в українському суспільстві часто плутають розуміння поняття «маломобільні групи населення» та «люди з інвалідністю», ототожнюючи ці поняття як синонімічні, що не відповідає дійсності. Також постає проблема достовірності статистичного аналізу, у Міністерстві юстиції України зазначають, що маломобільними тією чи іншою мірою може вважатися від 30 до 50 відсотків

українців. З погляду соціологічного аналізу ця похибка є досить суттєвою для можливості представлення валідних даних, обґрунтованих і таких, що ймовірно точно відповідають соціальній реальності. Однак, незважаючи на окреслені суперечності, проблема соціальної адаптації маломобільних груп населення залишається актуальною на рівні з проблемою адаптації людей з інвалідністю в Україні. Ця проблема є суттєвим актуальним викликом для українських дослідників з різних галузей наукового пізнання: соціології, психології, економіки, юриспруденції тощо.

Постановка проблеми. Кількість людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні з кожним роком зростає. Однак кількість українців за усіма прогнозами буде зменшуватися. Так, в Інституті демографії та соціальних досліджень зазначають, що чисельність населення України до 2030 року може становити від 24 до 32 мільйонів осіб. Приріст осіб, які потребують належної державної та суспільної допомоги, поваги й людяності щодо себе, указує на важливість вирішення проблеми ефективної та швидкої реалізації вдосконаленої системи соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні.

Виходячи з аналізу соціальної адаптації, необхідно враховувати, що це – двосторонній процес, який пов'язаний із тим, що людина не лише пристосовується до нових умов життєдіяльності й навколишнього соціального середовища, а й сама намагається змінити їх шляхом покращення ефективного та гідного рівня функціонування суспільства заради спільного блага. Основною проблемою в цьому контексті є усвідомлення більшістю громадян необхідності покращення системи соціальної адаптації – створення соціально-відповідального суспільства. Важливим завданням є впровадження досліджень ефективних механізмів соціальної адаптації, які мають бути реалізовані за допомогою таких галузей наукового пізнання, як соціологія соціальної інклюзії. Підготовка фахівців і розвиток цієї галузі є потребою впровадження загальноосвітньої просвітницької та виховної діяльності щодо проблем соціальної інклюзії в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Процес соціальної адаптації розглядається в межах міждисциплінарних підходів філософії, соціології, психології, економіки, педагогіки, юриспруденції, архітектури, геронтології, біології, які розкривають і доповнюють суть загальнонаукової категорії «адаптація».

Проблема соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення розглядається в межах міждисциплінарних досліджень: «соціальної інтеграції та реабілітації», «соціалізації», «професійної

адаптації», «допоміжних технологій», «інклюзивного туризму», «універсального дизайну створення безбар'єрного середовища», «доступності спортивних центрів» тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Підґрунтям теоретичного аналізу процесів «адаптації» та «соціальної адаптації» в соціології є роботи зарубіжних соціологів: Е. Берджесса, Ф. Знанецького, Дж. Мердока, Р. Парка, Т. Парсонса, Г. Спенсера, П. Сорокіна, Дж. Стюарда, Г. Тарда, У. Томаса, Л. Уайта, Е. Фромма, М. Харріса, Е. Шилза, Я. Щепанського й інших. Зокрема, Г. Спенсер одним із перших у соціології почав вивчати проблему соціальної адаптації – «безперервна підтримка відповідності внутрішніх відносин до зовнішніх» [8, р. 104].

Українські дослідники-соціологи розглядають соціальну адаптацію здебільшого в межах соціології праці: О. Злобіна, О. Симанчук, В. Тихонович, М. Черниш, А. Хмельов, В. Хмелько й інші розкривають сутнісні аспекти соціальної адаптації робітничого класу, соціально-економічні орієнтації робітників України. Щодо питання соціальної інклюзії, то воно здебільшого розглядається в роботах, присвячених аналізу цього явища у зв'язку із соціальною роботою (О. Байдарова, Л. Клос, Н. Єсіна, О. Стрельникова й інші), соціальною політикою (А. Загородня, Т. Перегудовай інші), соціальною педагогікою (Т. Алексеенко, Г. Шевчук, Л. Потапюк та інші). Однак варто зазначити, що в українській науці ще залишається недостатньо розробленою та дослідженою тема соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, що пов'язано з проблемами академічного впровадження соціології соціальної інклюзії та актуалізації досліджень цієї проблеми серед фахівців-соціологів.

Мета статті – дослідити стан і тенденції розвитку в Україні проблеми соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення.

Для досягнення поставленої мети визначено й розв'язано такі **завдання**: встановлено основні проблеми некоректного використання мови безбар'єрності в наукових дослідженнях і повсякденному спілкуванні; проаналізовано результати соціологічних опитувань, пов'язаних з темою презентації уявлень про людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні; проведено неформалізований якісний аналіз відеоконтенту розважального YouTube шоу, яке розглядає проблему соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні.

Методологія дослідження. Дослідження проведено із застосуванням методів вторинного аналізу даних, порівняльного методу, структурно-функціонального аналізу, неформалізованого якісного аналізу відеоконтенту.

Виклад основного матеріалу. Проведений порівняльний аналіз міждисциплінарних наукових досліджень, пов'язаних із вивченням проблеми соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, за період із 2013 по 2024 рока продемонстрував, що в науковому доробку українських дослідників часто можна зустріти помилкове використання некоректних термінів, які не відповідають сучасним коректним нормам мови безбар'єрності й відображають прояви стигматизації в дослідницькому полі науки: «люди (особи) з обмеженими можливостями», «люди з особливими потребами», «діти та молодь з обмеженими можливостями», «інваліди» тощо [9; 10; 11]. Усе це є наслідком відсутності достатньої кількості необхідних культурних заходів, освітніх практик і просвітницької діяльності з боку держави, зокрема Міністерства освіти і науки України. Деякі дослідження з використанням зазначених некоректних термінів, як правило, стосуються робіт, які видано до 2018 року, коли Президент України офіційно підписав Закон № 2249-VII, згідно з яким із законодавства вилучається термін «інвалід» і впроваджується термін «особа з інвалідністю», але також зустрічаються дослідження останніх років (актуальних на період проведення цього дослідження 2023–2024 років), які нехтують нормами безбар'єрної мови. Варто зазначити, що в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006) стверджується, що «поняття інвалідність розвивається і що інвалідність є результатом взаємодії між людьми, котрі мають порушення зі здоров'ям, і бар'єрами в ставленні й середовищі, які заважають їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими», що «особи з інвалідністю продовжують натрапляти на бар'єри на шляху їхньої участі в житті суспільства як повноправних членів» [12]. Отже, умовою реалізації соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні є дотримання в суспільстві всіма без винятку всіх правил і норм, які закладено в офіційних законах і Конвенціях, що має регулюватися загальним рівнем освіти, пов'язаної з усвідомленням проблем соціальної інклюзії та подоланням соціальної стигматизації.

Однак, за результатами аналізу, установлено, що до сих пір у повсякденному спілкуванні українців можна зустріти некоректні та зневажливі слова, якими вони користуються для позначення людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення. Це стосується таких коректних і некоректних термінів, як «людина з інвалідністю; фізичними; сенсорними; психічними; інтелектуальними; ментальними порушеннями» – це коректні терміни відповідно до норм мови безбар'єрності; некоректні слова – «інвалід», «людина з обме-

женими можливостями», «людина з обмеженими фізичними можливостями», «людина з особливостями», «людина з особливими потребами», «каліка», «людина з нюансами», «особлива людина», «неповноцінний», «неповносправний», «недієздатний», «страждає на інвалідність», «інклюзивні люди» – усі ці слова є стигмами, певним соціальним тавруванням, що суттєво впливає на соціальні відносини між людьми з інвалідністю й без. Наступний коректний термін «людина з порушеннями рухових функцій» часто замінюється на некоректне визначення – «людина прикута до крісла/ліжка», що відображає нерозуміння інтерпретації слова «прикута» як маркер обмеження свободи пересування людини. Інший приклад, коли коректний термін «крісло колісне» замінюється на «інвалідний візок», «візочок», «інвалідне крісло», «крісло-каталка», які більше стосуються неправильного вжитку поняття «візок» як інструменту перевезення товарів і продуктів, тощо; так само некоректно називають «людину, яка користується кріслом колісним» – «колясочник», «візочник».

Щодо поняття «маломобільні групи населення» також склалася своя форма соціально неперозуміння та поширення соціальної стигматизації. Американський соціолог Ірвін Гофман так визначає поняття «стигматизація – це процес виділення індивіда на підставі якихось відхилень від норми з метою застосування суспільних санкцій. Це щось більше, ніж просто навішування ярликів. При цьому низка стереотипів виробляється ще у дитинстві й поступово закріплюється, часто несвідомо, у процесі щоденних соціальних взаємодій» [13]. Саме через певні усталені стереотипи поняття «маломобільні групи населення» часто некоректно замінюють на «маломобільні люди й люди з інвалідністю», але люди з інвалідністю є частиною маломобільних груп населення. Однак водночас у цю групу включено людей, які мають проблеми із самостійним пересуванням через недоступність і незручність середовища (бар'єри, пов'язані з недотриманням і нехтуванням державно-будівельних норм, недотриманням правил безпеки та гідних умов інклюзії). До маломобільних груп населення зараховують людей старшого віку, вагітних жінок, дітей до 7 років з батьками або особами, що їх супроводжують (люди з дитячими колясками), люди з тимчасовими фізичними порушеннями, люди зі значно зменшеною або збільшеною масою тіла, нижчі або вищі за середній зріст [14; 15]. Отже, ці прояви соціальної стигматизації спричинені відсутністю достатніх знань і комунікаційної культури, що, у свою чергу, призводить у людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до відчуття відчуження від суспільства: виключення із соціальної взаємодії та відносин, що

суттєво впливає на їхнє гідне життя. Саме гідне й поважне ставлення до людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення є запорукою справдження їхніх конституційних прав у житті та дотримання Конвенції про права осіб з інвалідністю. Попередній аналіз указує на те, що в Україні ще формується впровадження загальноприйнятих норм безбар'єрної мови. Однак у процесі подальшого аналізу встановлено, що наразі відбувається просвітницький процес щодо етики спілкування в різних сферах культурної діяльності, де виникають питання щодо людей з інвалідністю: науці, освіті, ЗМІ та ЗМК тощо.

Надалі в роботі проведено аналіз актуальних соціологічних опитувань і досліджень. Так, за результатами Національного соціологічного дослідження про сприйняття людей з інвалідністю в Україні, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у період 28 серпня – 20 жовтня 2023 року в рамках проекту «Центр експертизи у сфері прав людей з інвалідністю» на замовлення Громадської спілки «Всеукраїнське об'єднання організацій в інтересах осіб з інвалідністю «Ліга сильних», встановлено, що проблема соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні пов'язана з такими основними проблемами: недостатній розмір соціальних виплат, допомоги від держави та непристосованість приміщень, навколишнього середовища. Також варто відзначити наявність ключових дискримінаційних моментів, які зазначили респонденти-люди з інвалідністю: відсутність можливості для нормальної мобільності – вільного пересування за межами власного помешкання; відсутність належної архітектурної доступності до об'єктів публічного простору; дискримінація під час працевлаштування та пошуку роботи; дискримінація щодо отримання освітніх послуг і дозвілля, пов'язана з дискримінацією щодо свободи пересування; у більшості людей з інвалідністю негативне ставлення до програм допомоги та сфер, пов'язаних із реабілітацією, і їх доступності; відсутність можливостей реабілітації в маленьких містах. Також показовою є проблема, що 50% населення України не бачать у своєму повсякденному житті людей з інвалідністю або бачать їх рідко [16].

За результатами іншого соціологічного дослідження «Інвалідність та війна», яке проведено Громадською організацією людей з інвалідністю «Fight For Right/Боротьба за права» 11–24 травня 2022 року, визначено такі основні проблеми соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні: війна стає каталізатором загрози життю людей з інвалідністю та підвищує їхню соціальну активність; під час війн чи стихійних лих люди з інвалідністю

опиняються серед перших, хто « гине, хворіє та інфікується, і серед останніх, хто отримує необхідні ресурси й ліки ». Вразливість людей з інвалідністю « підсилюється специфікою інвалідності, (не)доступністю інформації, архітектурними бар'єрами, гендером, соціальним статусом, місцем проживання, (не)включеністю в соціальні та інші мережі » [17]. Один із найжахливіших досвідів, який переживають люди з інвалідністю під час війни, – це відчуття безпорадності, приреченості й замкненості в небезпеці, коли неможливо швидко та безпечно дістатися в укриття: у ситуації з непрацюючим ліфтом чи відсутністю нормальних умов доступності укриттів. Люди з інвалідністю часто покладають відповідальність за свою соціальну адаптацію в суспільстві самі на себе, хоча саме суспільство впевнене, що в цій адаптації мають допомагати місцева та центральна влада.

З метою аналізу глибинних якісних ознак соціальної поведінки, розкриття внутрішніх переживань людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, їхнього повсякденного досвіду та намагання звернути на себе увагу суспільства, у межах роботи проведено неформалізований якісний аналіз відеоконтенту інклюзивного YouTube шоу « Відвал ніг або All інклюзив ». Автор шоу – протезований український захисник, ветеран російсько-української війни, письменник Олександр « Терен » Будько, який із медійними гостями, сидячи в кріслах колісних, відвідують найбільш відомі туристичні маршрути, пам'ятки, музеї. Сам автор зазначає: « Шоу має комічне забарвлення, хоча й указує на проблематику інклюзивності в нашій країні. Воно, як одужання очей, допоможе відкрити для себе світ, у якому кожен із нас може щось змінити, тож почніть із пандуса » [18]. Канал створено 11 грудня 2023 року, має 36 тисяч підписників і загалом більше ніж мільйон переглядів, ураховуючи відеоконтент YouTube Shorts (короткотривалі відео до 60 секунд). Проаналізовано три відеоматеріали: « Відвал ніг у Вінниці з Васею Байдаком » (227 тисяч переглядів за місяць), « Відвал ніг у Львові з Машею Єфросиніною » (272 тисячі переглядів за 3 тижні), « Відвал ніг з Владом Хільченко (Однією Правую) в Буковелі » (114 тисяч переглядів за 10 днів) – загальною тривалістю 2 години 55 хвилин. За результатами аналізу зроблено такі ключові висновки: 1. Основна мета автора « продемонструвати, наскільки інфраструктура міст готова до безбар'єрного існування людей з інвалідністю ». 2. Головне завдання, яке ставить автор для досягнення мети, – це перевірка міської доступності (інклюзії) – свобода, безбар'єрність, комфортність, умови пересування містом, які є індикаторами рівності, відсутності дискримінації та соціальної ізоляції.

Інструмент, який використовує автор і гості, – переміщення на кріслі колісному. 3. Запрошені гості програми зазначили, що були необізнані й не усвідомлювали проблеми людей з інвалідністю до того, як їх запросили взяти участь, також що вони зрозуміли з власного досвіду пересування в кріслі колісному – наскільки це важко. Влад Хільченко не пересувався в кріслі колісному, але наочно побачив усі складнощі на прикладі пересування Олександра Терена. 4. Основні стереотипи, пов'язані з людьми з інвалідністю в українському суспільстві, які виокремлюють автор і гості: «що люди з інвалідністю сидять по домівках, тому що вони не хочуть виходити в люди: по-перше, тому що все необлаштоване під них, по-друге, те, що в нас зазвичай звикли сприймати людей з інвалідністю як тих, хто викликає дискомфорт у людей, у яких усе в порядку» (М. Єфросиніна). 5. Місто Вінниця вважається одним із «найінклюзивніших» міст України, тож може бути певним взірцем для інших міст України, але ще мають бути вирішені наявні проблеми, пов'язані з інклюзією для людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, збільшення інклюзивного транспорту й годин його роботи. До повномасштабного вторгнення кількість людей з інвалідністю у Вінниці становила 20 тис. населення, маломобільні групи населення становлять 40%, і це не враховуючи повернення ветеранів війни з фронту – з ампутаціями. 6. У місті Львові розташовані найбільші реабілітаційні центри в Україні – «Superhumans» та «Unbroken», що робить це місто найбільш орієнтованим на соціальну адаптацію ветеранів війни, людей з інвалідністю, маломобільних груп населення, постраждалих від війни дорослих і дітей в Україні. Однак місто потребує значних удосконалень щодо умов і якості міської доступності, що пов'язано з недотриманням державних будівельних норм, які мають забезпечувати комфортне, безпечне та безбар'єрне пересування містом. Зокрема, пандуси мають бути з ухилом не більше ніж 10%, викладання бруківкою центральних частин міста заради шарму, «візитівки» й туристичного попиту, застосування «інклюзивної бруківки» не сприяють соціальній адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення. 7. Співробітники й адміністрація курорту «Буковель» продемонстрували оманливу і шкідливу соціальну практику – демонстративного відтворення тимчасової інклюзії: доступності й клієнт-орієнтованості на людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, з метою створення іміджу та репутації в громадській думці, що є загрозливим взірцем для наслідування надавачами туристичних та інших сфер послуг в Україні. За результатами аналізу встановлено, що ця практика є доволі поширеною, коли

надавачі послуг запевняють у забезпеченні всіх умов інклюзії, але насправді це не завжди відповідає дійсності. 8. І найголовніший, на нашу думку, висновок: «інклюзивність – це не тільки про архітектуру, а й про людей, це про те, що в нас має бути в голові – розуміння того, що в нас усе не так прекрасно. І люди доступні й відкриті до інших людей – хотіли би змінюватися, це було б дуже круто» [18].

Висновки. Проблема соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення в Україні пов'язана з такими ключовими соціальними фактами: *по-перше*, це необхідність покращення соціально-економічних умов розвитку суспільства в умовах війни та післявоєнної відбудови; запровадження й реалізація майбутніх державних і міських бюджетів з орієнтацією на соціальну інклюзію, вирішення проблеми доступності інфраструктури, сфер послуг, особливо медичних (абілітації та реабілітації), і покращення умов працевлаштування; *по-друге*, це брак інклюзивної освіти й освіти про інклюзію, що потребує збільшення кількості фахівців у галузі соціології соціальної інклюзії та педагогіки, розроблення новітніх прикладних досліджень та інклюзивних технологій, освітніх програм щодо інклюзивної освіти в Україні; *по-третє*, це негативне ставлення соціуму й соціальна стигматизація, що призводять до відчуття відчуження, обмежують можливість соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення. Важливим та актуальним питанням є розроблення, запровадження та вдосконалення спеціальних програм і заходів, які спрямовані на підтримку соціальної адаптації людей з інвалідністю й інших маломобільних груп населення, для забезпечення їхнього гідного, повного й ефективного залучення в життя суспільства з дотриманням демократичних цінностей, прав і свобод вільного народу України. Зокрема, більшої популяризації освітнього відеоконтенту, таких як YouTube шоу Олександра Терена, і серіалів, запропонованих на платформі цифрової освіти «Дія», пов'язаних із такими важливими темами: безбар'єрне спілкування та взаємодія; безбар'єрність в Україні та світі; концептуальні засади безбар'єрності; інклюзивний підхід під час ухвалення рішень; безбар'єрність на робочому місці; культура безбар'єрності [19].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мошовська М.Г., Савостікова К.І. Засоби інтеграції осіб з інвалідністю в сучасному суспільстві. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 45–50. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2560/2446> (дата звернення: 01.03.2024).
2. Бугіль С.Я. Розвиток інклюзивного туризму в Україні як засобу соціальної реабілітації людей

з обмеженими можливостями. *Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 79–99. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-4> (дата звернення: 15.03.2024).

3. Кушнір Н.С. Особливості соціалізації та інтеграції молоді з інвалідністю на прикладі польської інтеграційної програми «REHABILITACJA 25 PLUS». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2023. № 1 (52). С. 84–87. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55623> (дата звернення: 15.03.2024).

4. Лапа О. Актуальні напрями професійної адаптації людей з інвалідністю внаслідок війни. *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи* : тези доповіді III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 жовтня 2022 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 62–65. URL: http://tpgnpu.ho.ua/images/vidavnictvo_new/2022/21-10-2022/zbirnik_materialiv_konf_21-10-2022.pdf#page=62 (дата звернення: 15.03.2024).

5. Assistive technologies are central to the realization of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities / E.M. Smith et al. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 2024. № 19:2. P. 486–491. URL: <https://doi.org/10.1080/17483107.2022.2099987> (дата звернення: 15.03.2024).

6. Балдинюк О. Універсальний дизайн як спосіб створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю в Україні. *Věda a perspektivy*. 2022. С. 153–165. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-6\(13\)-153-165](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-6(13)-153-165) (дата звернення: 15.03.2024).

7. Доступність спортивних центрів для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення / О.С. Бабенцова й інші. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua"*. Kyiv, Ukraine, 2023. P. 235–240. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modernproblems-of-science-education-and-society-14-16-08-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/> (дата звернення 15.03.2024).

8. Spenser H. *Essays: Scientific, Political and Speculativ*. Library Edition, containing Seven Essays not before republished, and various other Additions. London: Williams and Norgate, 1891. Vol. 1. 478 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/spencer-essays-scientific-political-and-speculative-vol-1--5> (дата звернення: 15.03.2024).

9. Миськів Л.І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями. *Європейські пер-*

спективи. 2013. № 10. С. 66–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_10_12 (дата звернення: 15.03.2024).

10. Кириченко О.В., Атаманюк С.І. Роль та значення фізичної культури в житті інвалідів. *Modern problems in science : The XIX International Scientific and Practical Conference / May 17–20, 2022*. Vancouver, Canada, 2022. P. 507–512. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/41278/1/Modern-problems-in-science.pdf#page=508> (дата звернення: 15.03.2024).

11. Манолова А. Соціальна реабілітація дітей та молоді з обмеженими можливостями здоров'я (за досвідом роботи Комунальної установи центру надання соціальних послуг Ренійської міської Ради) : кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістр спеціальності 231 Соціальна робота. Освітньої програми «Соціальна робота. Соціальна педагогіка» / кер. : к. пед. н., доц. О.Д. Замашкіна. Ізмаїл, 2024. 128 с. URL: <http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2005> (дата звернення: 15.03.2024).

12. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. UN, Web Services Section, Department of Public Information. 2006. URL: <https://web.archive.org/web/20161202042110/http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (дата звернення: 15.03.2024).

13. Goffman E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Pelican Books. 1968. P. 173.

14. Маломобільні групи населення. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM070900> (дата звернення: 15.03.2024).

15. Маломобільні групи населення. *Довідник безбар'єрності*. 2021. URL: <https://bf.in.ua/invalidnist/malomobilni-hrupy-naseleattia/> (дата звернення: 15.03.2024).

16. Як насправді українське суспільство сприймає людей з інвалідністю? *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/yak_naspravdi_ukrainske_suspilstvo_stavitsya_do_lyudey_z_invalidnistyu.html (дата звернення: 15.03.2024).

17. Інвалідність та війна : Аналітичний звіт за результатами дослідження. *Громадська організація людей з інвалідністю «Fight For Right/Боротьба за права»*. 2022. URL: https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/invalidnist_ta_viyana_analitychnyi_zvit_zh_rezultatamy_doslidzhenya.pdf (дата звернення: 15.03.2024).

18. Терен О. Відвал ніг або All інклюзив. 2024. URL: <https://www.youtube.com/@TERENUA> (дата звернення: 15.03.2024).

19. Держава без бар'єрів. *Освіта. Дія*. 2022. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua/courses/barrier-free-government> (дата звернення: 15.03.2024).